

DISKUZNÍ PŘÍSPĚVEK

K OTÁZCE VYLOUČENÍ Z OBČANSKÉ SFÉRY

Pohled pragmatické sociologie kritiky*

Yuliya Moskvina

On the Question of Exclusion from the Civic Sphere

Abstract

This contribution elaborates on the question of exclusion from civil sphere and citizenship in a reference to texts published in previous volumes of Contradictions. In dialogue with the texts of Joseph Grim Feinberg and Engin Isin, it analyzes urban disputes in relation to citizens' inclusion in and exclusion from processes of decision-making about cities. Citizens here are understood as those who participate in city life and have an influence on how a city looks. Using pragmatic sociology of critique, the contribution examines characteristics of contemporary urban disputes such as the proliferation of the idea of "civilized" debate, overwhelming complexity, weak municipalities lacking means of influence, and domination by consensus. The tactics of exclusion from debates about the city associated with these characteristics are simultaneously tactics of exclusion from the civil sphere.

Keywords

civil sphere, citizenship, urban politics, pragmatic sociology of critique

* Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 260596.

Historicita pojmů a pragmatický přístup

Na stránkách tohoto časopisu se tematizují významy pojmů občanství, občanské společnosti, politické subjektivity, jejich genealogie a jejich vztah k dalším konceptům, jako je například stát, třída, vyloučení a začlenění. Joseph Grim Feinberg mluví o vývoji definice občanské sféry, která se začíná Aristotelovou *polis* neodlišující občany a stát, pokračuje přes Lockovo pojetí přirozených práv a Kantovu univerzální občanskou sféru a končí Gellnerovým „soubor[em] nevládních institucí, který je dost silný, aby mohl fungovat jako protiváha státu“ bránící jeho atomizaci a dominanci.¹ Marxova koncepce občanské sféry jakožto „dějiště emancipačních procesů“, kde pracující třída může transformovat ekonomický systém, se dle Feinberga neprosadil, naopak z občanské sféry je vytlačované téma práce² (tady můžeme dodat, že nejen produkce (práce), ale také i reprodukce (bydlení) je tematicky z občanské sféry vytlačeno, protože český stát v neoliberálním duchu předpokládá, že bydlení je individuální problém každého občana). Předstíraná rovnost v občanské sféře, která je ve skutečnosti založená na privilegiích, ne na právech, uchovává nerovnost v hospodářské sféře, která není v dosahu politiky. Občanská sféra řízená konsensem nastoleným vládnoucí elitou a zároveň vylučující pracující třídu, je jedním ze společenských základů polistopadové společnosti v Česku a jiných postsocialistických státech.

Engin Isin, jehož překlad kapitoly *Jak se stát politickým subjektem* můžeme najít na stránkách tohoto časopisu, také tvrdí, že občanství je způsob vyloučení: „je partikulární hledisko těch, kteří se nacházejí v dominantním postavení“.³ Toto hledisko je prezentováno jako univerzální, reprezentující obec jako jednotu, ale je ve skutečnosti hlediskem těch, kteří obci vládnou. Město Isin interpretuje jako stroj vytvářející rozdíly. Píše: „Město je nezbytnou podmínkou občanství v tom smyslu, že být občanem je neodmyslitelně spojeno s existencí města. V průběhu staletí se boje o občanství vždy odehrávaly jako zápasy ‚o město‘.“⁴ Proces stávání se politickým subjektem je tak procesem narušení univerzality a nová definice nadřazenosti a podřazenosti, spravedlivého a nespravedlivého, která s sebou nese odpovědnost a nutnost „spojit se s ostatními nebo proti nim při uplatňování nabyté odpovědnosti“.⁵ V tomto se Isin přibližuje Rancièrovi, který tvrdí, že základem politiky je neshoda založená na „přítomnosti dvou světů v jednom“,⁶ nebo agonistickému pluralismu Chantal Mouffeové akcentujícímu společný symbolický

¹ Joseph Grim Feinberg, „Občanská Společnost“, *Kontradikce. Časopis pro kritické myšlení* 3, č. 1 (2019), s. 310.

² *Ibid.*, s. 315.

³ Engin F. Isin, „Jak se stát politickým subjektem“, přel. Marta Martinová, *Kontradikce. Časopis pro kritické myšlení* 3, č. 1 (2019), s. 160.

⁴ *Ibid.*, s. 167.

⁵ *Ibid.*, s. 160.

⁶ Jacques Rancièrè, „Ten Theses on Politics“, *Theory & Event* 5, č. 3 (2001), s. 9.

prostor pro diskusi mezi politickými soupeři.⁷ Zpochybnění sociálního řádu v jeho celku je dle Rancièra politika. Dílčí úpravy nedůležitých součástí kapitalistického vlaku, které nemění směr do cíle ustavení totalizujícího neoliberalismu, je policie.

Účelem tohoto diskuzního příspěvku je ukázat sociologický pohled na otázku občanství a občanské sféry, konkrétně na případu sporu o městský prostor, a to pomocí teorie pragmatické sociologie kritiky.⁸ Sociologie není vědou, která zkoumá historii konceptů, spíše je vědou o současnosti a relativně nedávné minulosti. Do minulosti se dívá téměř vždy krátkozrace, protože je závislá na empirickém pozorování nebo přinejmenším na existenci postačujících dat a faktů. Pragmatická sociologie kritiky je teorií, která tvrdí, že sociální realita je ontologicky nejistá, dynamická a křehká, může být jednoduše nabouraná a potvrzuje se pomocí testů – v procesech narušení, sporů a nesouhlasu. V tomto se pragmatická sociologie částečně ztotožňuje s Feinbergem a Isinem – konflikt je podstatná součást nejen politiky, ale celkově sociální reality. Bez konfliktu a kritiky je sociální realita totální, což znamená, že není možná její změna, vývoj nebo pohyb. Každá složka takovéto totální reality je plně předvídatelná a institucionalizována. Ontologicky taková realita nemůže existovat, protože sociální instituce nemají schopnost zahrnout a pojmout všechny aspekty lidského jednání a jsou vždy o krok pozadu za nepředvídatelnou lidskou zkušeností. Feinberg a Isin ale přehlížejí to, že konsensus je také podstatnou ontologickou součástí reality, a ne jenom projevem nadvlády a moci. Ve stále porušovaném řádu není totiž možné smysluplné jednání, které vždy počítá s dostatečnou mírou předpověditelnosti budoucnosti.

Kvůli tomu, že sociální realita je objektem zakotveným v dynamice souhlasu (konfirmace) a nesouhlasu (kritiky), jsou předmětem zkoumání pragmatické sociologie často veřejné spory. Právě ve veřejných sporech, jak tvrdí přístup pragmatické sociologie kritiky, se dočasně ustaluje realita, významy věcí a jevů a legitimní praktiky jen proto, aby byly brzo porušeny, kritizovány a znovu ustálené. Kromě toho jsou to sociální aktéři, kteří jsou během sporu schopní odlišit situace spravedlnosti a nespravedlnosti a najít důkaz pro jedno či druhé. Proto je společenská kritika doménou zejména těchto aktérů, ne sociologů nebo filosofů. Nastavení procedur vyloučení a zahrnování do občanské sféry a posuzování jejich spravedlnosti tím pádem není prací filosofů, ale zúčastněných sociálních aktérů, z nichž každý má kritickou kapacitu vznášet tvrzení o sociální realitě. Pragmatické pojetí spravedlnosti je situační a je vázáno na zapojené aktéry (včetně mimolidských entit). Tato pozice francouzských sociologů Luca Boltanského a Laurenta

⁷ Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox* (London: Verso, 2000).

⁸ Pragmatická sociologie kritiky je sociologií, která vznikla ve Francii jako reakce na strukturální sociologii Peirrea Bourdieu a zahrnuje díla Bruno Latoura, Luca Boltanského, Laurenta Thévenota a dalších. V tomto příspěvku se primárně odkazuje na následující díla: Luc Boltanski, *On Critique: A Sociology of Emancipation*, přel. Gregory Elliot (Cambridge: Polity Press, 2011), Luc Boltanski a Laurent Thévenot *On Justification: Economies of Worth* (Princeton: Princeton University Press, 2006).

Thévenota je mimo jiné reakcí na marxistické myšlení, konkrétně na koncept falešného vědomí a kritickou exterioritu, tedy předpoklad, že kritika je možná jen zvnějšku sociální reality, z pozice nezávislé sociální vědkyně, která je nad věcí, kdežto laici jsou tak ponořeni do života, že mu přestávají rozumět. Absence kritické exteriority je dalším důležitým rozdílem mezi přístupem pragmatické sociologie kritiky a úvahami Feinberga a Isina. Cílem tohoto příspěvku ovšem není posouzení přístupů, které nekladou dostatečný důraz na kritickou perspektivu samotných aktérů, ale empirické přispění do diskuze z pozice pragmatické sociologie kritiky, tedy z pozice založené na analýze veřejných sporů. Primárně bych se chtěla zaměřit na povahu sporů o městský prostor a na jejich proměnu v poslední době. Takový záměr dovoluje rozšířit porozumění tomu, co může být řečeno o městě, kým a jakým způsobem to může být řečeno, a rozvinout přemýšlení o exkluzivní povaze občanské sféry.

V následujícím textu bych chtěla použít případ sporu o autonomní sociální centrum Klinika v Praze, který se odehrával v letech 2014–2019. Do analyzovaných dat je zahrnuto 25 rozhovorů s městskými politiky a političkami, státními úředníky a úřednicemi a aktivistkami a aktivisty, a také psané texty (online dokumenty, tiskové zprávy, zprávy z místních novin atd.). Případ Kliniky je v podstatě případem sporu o město, tedy esenciálně občanského sporu, o kterém mluví Isin. Zahrnuje jak radikální (autonomní hnutí) a reformní politické aktéry (někteří městští politici), tak Rancièrovu policii⁹ hájící sociální řád (statní úředníci a úřednice, a politici a političky hájící neoliberalní přístup k městu a ochraňující vstup do občanské sféry pomocí určení legitimacy aktérů).

Boje o město jsou pro dnešní antikapitalistické hnutí klíčové. Kvůli tomu, že kapitalismus komodifikoval bydlení a urbánní prostor se stal jednou z nevíce výdělečných investic, města jsou taky *per se* místy bojů o moc. Ti, kteří ovládají fyzický prostor, nad ním mají moc a mohou v tom prostoru existovat (proto jsou pro státy tak důležité hranice, pro autonomní hnutí pak městská infrastruktura). Boje o města na Západě probíhají v podmínkách konsolidovaného kapitalismu a urbánního neoliberalismu, který se usiluje o proměnu jakékoliv materiality města v toky peněz na finančních trzích. Ti, kteří nemají prostor, nemají také moc. Geografie moci je tak stejně důležitá jako její historie.¹⁰ Politické elity jsou si toho dobře vědomé, a proto jsou nepřiměřeně rozsáhlé útoky policie na squaty v Německu a brutální zásahy proti pouličním protestům v Řecku nevyhnutelné. Za posledních pár let tak bylo v Berlíně vyklizeno několik projektů – Liebig 34, Syndikat, Meuterei a minulý rok se vyklízel wagenplatz vedle squatu Köpi. Lze dodat, že Česká republika zůstala celkově bez autonomních prostorů. Řecká policie ukončuje squatterské projekty založené na solidaritě s migranty a uprchlíky (nebo uprchlíky samotnými), kteří se do squatů přestěhovali poté, co jim stejná policie vyklidila tábory (např. vyklizeny tábor Idomeni v 2016, odkud se uprchlíci přestěhovali do squatů v Soluni). Fyzickým

⁹ Rancièr, „Ten Theses on Politics“.

¹⁰ Edward Soja, *Postmodern Geographies* (London: Verso, 1989).

vyklizením prostoru měst řecká policie ukazuje, co znamená ta správná občanská sféra, do které nepatří migranti a migrantky ani ti, kdo jsou s nimi solidární.

Zde se chci podívat na to, jakým způsobem probíhal spor o Kliniku z hlediska pražských politiků. Přitom se soustředím nejen na tento konkrétní spor, ale celkově na to, jak se spory o městský prostor změnila za posledních třicet let. Navazuji na Isina, který propojuje město a občanství: město je místem určení a rozdělení mocenských pozic mezi těmi, kdo se můžou veřejně vyjadřovat a jejichž jazyk je považován za civilizovaný, legitimní, a tím pádem veřejně uznávaný (slovy Rancièra, jejichž řeč je *logos*, na rozdíl od těch, jejichž řeč je pouhou *phônè*¹¹). Ti, kdo mluví, se v procesu mluvení stávají politickým subjektem. Tady se vrací téma propojenosti občanské sféry, občanství a státu, které z hlediska historie konceptu rozebírá Feinberg. Ten, kdo mluví v občanské sféře, bývá často určený státem (má právní subjektivitu, například spolek) nebo splňuje kritéria poslušného občana (osoba bez domova je z debaty o městě, stejně jako z veřejného prostoru, vyloučena). Aktivista nabourávající řád a neuznávající konsensus nemluví, ale „řve“, a proto není považován za civilizovaného občana. Složitost debat o městě přitom vylučuje projevy nedosahující určité míry sofistikovanosti a techničnosti jazyka potřebné pro smysluplné vyjádření o vývoji města. I v kontextu této kritiky je ale důležité podotknout, že debaty o městském prostoru se od devadesátých let 20. století staly více demokratickými a otevřenými, ale jen vůči určitým sociálním aktérům. Samospráva v nich hraje stále slabší roli (a to zejména proti developerům – Metodika kontribuce investorů byla vymyšlena v roce 2021 a je pouhým doporučením). V diskuzích o městském prostoru zároveň působí nadvláda dosahovaná pomocí konsensu, což způsobuje, že kritika společenského řádu jako celku (v duchu rancièrovské politiky) není možná. V následujícím textu rozeberu každou z těchto charakteristik veřejných sporů o městský prostor zvlášť.

K civilizované debatě

V české sociologii je málo prací, které by se věnovaly sporům o město. Jednou z nich je práce Martina Horáka,¹² ve které kritizuje technokratický přístup státních úředníků a úřednic k městským politikům a političkám a delegitimizaci aktivistů a aktivistek ze strany městských politiků a političek – dva základní faktory, které vedly k uzavřenosti a omezenosti debat o veřejném prostoru v devadesátých letech. Další autoři kritizují městskou politiku kvůli absenci mechanismů pro zapojení občanek a občanů a vůli je zapojovat, což z městské politiky dělá místo lokálního zneužití moci.¹³

¹¹ Rancièra, „Ten Theses on Politics“.

¹² Martin Horák, *Úspěch i zklamání: demokracie a veřejná politika v Praze 1990–2000* (Praha: Karolinum, 2014).

¹³ Michaela Pixová, „The Empowering Potential of Reformist Urban Activism in Czech Cities“, *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 29, č. 1 (2018).

Dnešní realita je jiná. Debaty o městském prostoru se staly demokratičtějšími a otevřenějšími. Politici, se kterými jsem vedla výzkumné rozhovory, tvrdí, že je tomu tak díky tomu, že města mají větší pravomoci zacházet se svým územím a zapojovat veřejnost, než měla za období státního socialismu a zároveň, že moc státu nad městským prostorem klesá. Slovy zastupitele jedné z pražských městských částí:

... já si myslím že [změna jednání úředníků vůči aktivistům a politikům] je z důvodu uvědomění si oslabení pozice státu. Stát zdaleka není tak silný, jak býval na začátku, při přechodu v devadesátých letech z toho bolševického systému, kde stát byl jako sto procent a vlastně občanská společnost byla nulová. Pokud se stát rozhodl, že nechce akceptovat občanskou společnost, tak mohl jet úplně bez jakýchkoliv omezení.¹⁴

Kromě snižující se role státu tento citát poukazuje na blízkost pojmotvorby sociálních vědců a vědkyň a samotných sociálních aktérů. V tomto případě to odráží chápání občanské sféry jako protiváhy státu, jak ji definuje výše zmíněný Gellner citovaný Feinbergem. Právě tento význam nabývá na důležitosti v polistopadové české společnosti, kde je stát chápán jako něco, co brání svobodnému vývoji občanské sféry (ostatně to taky poukazuje na političnost pojmu občanské sféry a jeho historickou zakotvenost).

Popularita sociálních sítí a tlak na performativitu a transparentnost politiky omezuje možnosti pro rozhodování za zavřenými dveřmi a je dalším faktorem, který přispěl k otevřenosti debat o městě. Zároveň tato otevřenost slouží jenom některým typům aktérů. Aktivisti a aktivistky, kteří jsou v těchto debatách přijímáni, ovládají technokratický a právnícký jazyk územního řízení, což je znakem depolitizace debat o městském prostoru, profesionalizace aktivismu, kooptace nekonfliktními způsoby vedení sporu a také znakem vyloučení konfliktních stanovisek, včetně těch antikapitalistických. Naopak ti, kteří kritizují systém v jeho celku a nechtějí z této pozice ustoupit, jsou charakterizováni jako dogmatictí ideologové neuznávající hodnotu konsensu. Aktivista, slovy politika z jedné pražské městské části, je nezralý politik, „kterej permanentně bude protestovat proti čemukoliv jenom proto, aby si udržel tu aktivistickou opozici“.¹⁵ Bavit se s takovými aktivisty nemá dle citovaného politika smysl, protože v jejich argumentech schází logika – „... to pak vychází úplně stejně, akorát se zdrží doba [stavby]“. V debatách o městě jsou delegitimizováni také ti, kdo do nich vnášejí otázky ekonomické rovnosti, včetně rovného přístupu k bydlení jakožto práva, ne privilegia. Jak správně poukazuje Feinberg ve výše zmíněných člancích, témata ekonomické nerovnosti jsou z občanské sféry vyloučena, stejně tak je vyloučený předpoklad, že potřeba bydlet a užívat městský

¹⁴ Respondent 24, komunální politik, Praha Běchovice.

¹⁵ Respondent 24, komunální politik, Praha Běchovice.

prostor může mít větší váhu než vlastnické právo. Od devadesátých let tak sice dochází k většímu začlenění, ale jen těch aktérů, kteří ovládají technokratický jazyk, nejsou „ideologičtí“ a jsou připravení na kompromis. Slovy politika pracujícího na pražském magistrátu: „[spolky a občané mají moc,] když formulují ty své představy demokraticky – otevřeně a přátelsky. [Demokratický] znamená [, že to] neformují to na základně nějakých dogmat a třeba strachu.“¹⁶ Tento politik nespécifikuje, co oním „strachem“ myslí. Z celého rozhovoru se ale dá vyvodit, že u některých aktivistů, kteří „projekty jenom blokují, neumožňují a trvale jim zabraňují“, předpokládá nepochopení a strach z toho, co ti „osvícení“ polici a experti chtějí stavět. „Otevřená a přátelská“ formulace požadavků je pak ta, která nenabourává politickou a expertní moc a vývojový vektor urbánního neoliberalismu.

Přílišná složitost veřejných debat o městě

Druhým bodem, na který poukazovali městští politici, byla přílišná komplexnost debat o městě. Kromě výše zmíněné profesionalizace jazyka je složitost debat dalším faktorem zabraňujícím v uplatňování práva na město, tedy schopnosti a moci ovlivňovat město podle svých představ a potřeb. Ačkoli je konsensus nebo kompromis jednou z nejdůležitějších hodnot, jeho dosažení často není realistické, protože do diskuse o městu je zapojeno velké množství různých aktérů. Dochází tak k situaci, jejíž ontologická povaha je nejistá a o které píše Boltanski – jde o situaci, ve které chybí instituce, jež by měly rozhodnout, či stanovisko ve sporu se má brát jako rozhodující nebo za jakých podmínek je možné nastolení kompromisu. Spor o město se tak stává nekončícím procesem, jak podotýkalo několik dotazovaných městských politiků. Otázkou je, kdo má být arbitrem nebo institucí poslední instance. Má to být zákon, samospráva, nebo developer? V každém případě je při zvažování této otázky důležité myslet na to, že rozhodnutí o poslední instanci ve sporu je otázkou moci.

Z komplexnosti debat o městě plyne otázka, jakým způsobem se do rozhodování o městě mají zapojit občané a občanky, když na to mají omezený čas a neovládají složitý jazyk územního řízení? Jednou z odpovědí na tuto otázku je spolehnout se na práci městských politiků a političek. Tvorba smysluplných možností participace je právě jejich odpovědností. Politici a političky tak hrají roli strážných, „gatekeeperů“, v přístupu k rozhodování o městě, což jim dává moc a zároveň odpovědnost:

to město je tak komplikované, že abyste v něm mohla fungovat a něčeho dosáhnout, tak se tím musíte zabývat profesionálně. [...] lidé mají své životy a pro ně je hodně obtížné se zorientovat v tom prostředí, jak funguje vůbec radnice, jakou mají možnost se zapojit, co to je zastupitelstvo, co to je úřad, jaký je rozdíl mezi

¹⁶ Respondent 20, komunální politik, Pražské zastupitelstvo.

magistrátem a městskou částí [...] běžný člověk nemá šanci do toho proniknout, což tu veřejnost hodně oslabuje. [...] myslím, že to vyplývá z komplexní povahy světa, nechci a priori to někomu dávat za vinu. [...] politici se musejí postarat o to, že ten systém v té složitosti, která je daná, tak aby byl co nejprůhlednější, aby ta možnost pro to zapojení a přístup k informacím byl co nejlepší. To je úkol a odpovědnost politiků.¹⁷

I když tento politik z městské části Praha 3 tvrdí, že politici jsou zodpovědní za zapojení občanů a občaneK, ne vždy to je skutečná strategie politiků. Jiným řešením komplexnosti veřejných debat je vyloučení občanů z diskuze a zjednodušení sporů pomocí prostého snížení počtu participantů. Příkladem toho byl stavební zákon předložený vládou ANO 283/2021 Sb., který je kritizovaný právě proto, že vylučuje spolky a samosprávy z rozhodování o městě.¹⁸ Spíše než o nadvládě nebo prosazování zájmů jedné strany je tak namísto mluvit o inercii, podle které funguje stát, a také o tendenci k technokratické efektivitě. Zefektivnění práce je reakcí na společenský tlak a na „nutnost obhajovat naši [úřednickou] práci před veřejností a médii, která bývají předem rozhořčena na ‚úředníky‘ a ‚byrokracii‘.“¹⁹ Z úřednické práce se tak stává performativita efektivit, která naráží na vnitřní fungování státu, konceptuální práci, kterou tito úředníci provádějí. Během rozhovorů někteří z úředníků poukazovali právě na tuto proměnu v jejich každodenní práci – více marketingu a PR namísto tvoření koncepcí nebo politik. Performativita efektivit předpokládá vyloučení veřejnosti v reakci právě na kritiku veřejnosti týkající se toho, že by úředníci měli pracovat rychleji a efektivněji. Obcházení smyslu kritiky a schopnost v reakci na ni vyplodit něco, co vede jen k jeho větší konsolidaci, činí kapitalistický systém extrémně elastickým, a proto odolným²⁰ (Boltanski uvádí příklad systémové reakce na volání po autonomii v roce 1968, která se vyznačovala tím, že ubrala sociální jistoty a zvětšila flexibilitu práce). Demokratické síly ale často nemají moc nad tím, jak reakce na společenskou kritiku vypadá. Tam, kde se setkává požadavek na efektivitu vládnutí a rychlost rozhodování s tlakem na performativitu politiky, je smysluplnost plnohodnotné participace občanů nabourávána, protože zpomaluje a znejišťuje navigaci v nejistém komplexním světě.

¹⁷ Respondent 1, komunální politik, Praha 3.

¹⁸ Petr Svoboda, „Nový stavební zákon: predátor životního prostředí Přichází na Svět“, *Respekt*, 21.10.2019, <https://www.respekt.cz/respekt-pravo/novy-stavebni-zakon-predator-zivotniho-prostredi-prichazi-na-svet>. Svaz měst a obcí České republiky, „Alternativní Pravda Ministerstva pro Místní Rozvoj a Náš Úhel Pohledu na Desatero“ SMO ČR. 30.05.2022. <https://www.smocr.cz/cs/novinky/a/alternativni-pravda-ministerstva-pro-mistni-rozvoj-a-nas-uhel-pohledu-na-desatero>.

¹⁹ Respondent 10, úředník, ÚZSVM.

²⁰ Luc Boltanski a Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism* (London: Verso, 2005).

Slabé obce

Dalším omezením diskusí o městském prostoru je to, že obce mají méně moci než soukromý sektor. Tento vývoj je daný historicky z devadesátých let, která byla poznamenána privatizací. V kapitalismu nemá ten, kdo nic nevlastní, moc – týká se to také obcí, které nemohou ovlivňovat nakládání s pozemky, jež nevlastní, jinak, než pomocí územního plánování. Územní plánování je přitom častým předmětem změny.²¹ Možnost vykonávat městskou politiku je tak vázána na vlastnictví (a proto se tak často setkáváme se srovnáváním Prahy s úspěšnou Vídní, která vlastní velký podíl bytového fondu, a může tak ovlivňovat politiku bydlení). Vlastnictví, a nikoli samosprávná politika, se tak stává jedním z určujících mechanismů fungování moci ve městě. V následující citaci mluví komunální politik o této mocenské nerovnováze:

co se týče územního rozvoje a co už jsem říkal, je to tak, že jsme dneska ve vleku takzvaného developerského urbanismu, to znamená, že se koupí nějaký pozemek a potom se úplně přemýšlí, co se s [ním] udělá. To by mělo být úplně obráceně. Město by mělo být o více kroků napřed, to znamená, že by měly existovat už zpracované plány, kde se může stavět. Ideálně by to byly třeba regulační plány.²²

Během prvních patnácti let po změně společenského, politického a ekonomického řádu v roce 1989 se plánování a dlouhodobé strategie celkově zdály být v rozporu s étosem volného trhu.²³ Dnes městští politici rozumí tomu, že musí zastavit komodifikaci města a financionalizaci bydlení, ale po třiceti letech urbánního neoliberalismu na to nemají odpovídající nástroje. Nejde jenom o vlastnictví, ale také o naučené způsoby jednání se soukromým sektorem.

Nadvláda pomocí konsensu

Poslední faktor, který se ukázal být důležitý pro to, jakým způsobem se vedou spory o městský prostor, je již několikrát zmiňovaný konsensus. Cílem veřejné debaty o městském prostoru je domluva a celé fungování města se musí řídit logikou konsensu. Nadvláda pomocí konsensu obnáší vyloučení těch, kteří nesouhlasí a kteří mají k určitým parametrům městského vývoje zamítavé stanovisko (často jde o protideveloperské iniciativy, které tvoří hlavní typ městského aktivismu v Praze). Tyto iniciativy jsou delegitimizované jakožto nesdílející hodnotu konsensu, jsou rámovány jako dogmatické a jako takové, jež před konstruktivní debatou dávají přednost ideologickému sporu. Jak uvádí politik z magistrátu: „jsou spolky, které mají velkou moc, ale ty se zpravidla

²¹ Pixová, *Contested Czech Cities*.

²² Respondent 23, komunální politik, Pražské zastupitelstvo.

²³ Pixová, *Contested Czech Cities*.

realizují v tom, že ty projekty jenom blokují, neumožňují a trvale jim zabraňují. A tím vyprazdňují svou moc to ovlivnit. Protože pracují většinou s negativním poselstvím.“²⁴

Jsou i takoví občanští aktéři, kteří přijímají logiku konsensu a vlastní promluvy jí podřizují. To v důsledku znamená vyloučení výše zmíněných témat ekonomické nerovnosti nebo přístupu k bydlení z diskuze. Tato témata se pak prezentují jako individuální, a nikoli sociální problém. Sporná ideologická témata, jako je squatting, nejsou populární a pro politiky, kteří by se jimi chtěli zabývat, s sebou nesou riziko: „Těch skupin se tam na tý Klinice scházelo hodně, samozřejmě, že ta opozice vybírala ty nejkontroverznější, a už nikdo neměl odvahu se za ten projekt postavit z vysoké funkce. To myslím byl ten hlavní důvod, proč to na magistrát nepřišlo, protože se všichni báli, že jim to ukončí politickou kariéru.“²⁵

Podmínkou konsensu je depolitizovaný, údajně neideologický jazyk. Je důležité připomenout, že i když se domluva prezentuje jako univerzální norma, je pořád domluvou v určitém historickém, ekonomickém a politickém kontextu. V tomto případě je jím kontext slabých samospráv, nadvlády soukromých zájmů, občanů odrazených složitostí a nepochopitelností debat o městě a politiků, kteří nepřinášejí zjednodušení této komplexnosti, ale naopak od ostatních aktérů požadují, aby se naučili technický jazyk. Dá se předpokládat, že v takovém kontextu konsensus bude nahrávat vládnoucí skupině, nebo že jí dokonce bude určený. Přístup pragmatické sociologie kritiky ukazuje právě na to, že univerzální hodnoty spravedlnosti nikdy neexistují mimo sociální kontext, ale naopak jsou zakotvené v sítích ekonomiky, politiky, vědy a moci, a tato zakotvenost podstatně proměňuje jejich význam. Prezentace těchto hodnot jako univerzálních je sama o sobě nástrojem nadvlády. Podobně, i když se začleňování do veřejných debat a participace v občanské sféře prezentuje jako univerzální norma, ve skutečnosti je založeno na vyloučení a nadvládě.

Taktiky vyloučení z veřejných debat jakožto taktiky vyloučení z občanské sféry

Na závěr bych se chtěla vrátit na začátek tohoto příspěvku, kde jsem kladla otázku, jakým způsobem může přístup pragmatické sociologie kritiky přispět k diskusi o občanské sféře vedené na stánkách tohoto časopisu. Místo zkoumání dějin pojmů a exkurzů do jejich genealogie nabízí pragmatická sociologie pohled na způsoby začleňování a vyloučení z občanské sféry, zde konkrétně v případě sporu o pražské autonomní sociální centrum Klinika, pohled na způsoby začleňování a vyloučení ve sporu o městský prostor. První taktika vyloučení se týká určení toho, kdo se může k otázce městského vývoje vyjadřovat. Jak jsem ukázala výše, formy legitimní participace jsou určené stávajícím řádem, který určité aktéry, jako jsou nevládní organizace nebo městští politici, označuje za legitimní, kdežto jiné vylučuje. Formy začlenění se tak souběžně stávají formami

²⁴ Respondent 20, komunální politik, Pražské zastupitelstvo.

²⁵ Respondent 7, komunální politik, Praha 3.

vyloučení. Jak poznamenává Jacques Rancière, když píše o rozdílu mezi *logos* a *phōné*, tyto procesy vyloučení jsou také spojené s typem užívaných promluv a celkově s tím, co se považuje za řeč. Vyloučení založené na typu řeči je druhou taktikou vyloučení z veřejných debat o společném městě – civilizované debaty jsou přístupné jen těm, kdo ovládají technický jazyk, a jsou zneprístupněné těm, kdo zpochybňují řád jako celek a zakládají své argumenty na ideologii. Ideologii tady můžeme definovat ve smyslu propojenosti myšlenek o uspořádání světa s představami etiky a spravedlnosti, dobra a zla – přesně to, co nesnášejí neoliberálové, kteří tlačí svět k plošné desakralizaci. Představa politiky jako sporu je také vyloučená. Rozvíjejíce myšlenku Feinberga, že občan je civilizovaný a ne-občan je barbar, který neovládá správný jazyk,²⁶ můžeme tvrdit, že radikální aktivisté jsou přesně ti, které městští politici považují za barbary. Představa politiky jako diskuze, která má za cíl univerzální konsensus, je třetí taktikou vyloučení, která nebere v úvahu to, že konsensus je vždy situovaný.

Pragmatická sociologie nezkoumá genealogii pojmů a je ukotvena/ukotvuje se v současnosti. Je založená ne na hledání významu pojmů, ale sleduje Wittgensteinovu linii zájmu o to, jakým způsobem jsou pojmy artikulované v různých kontextech. Zdánlivá univerzalita občanské sféry se tak v kontextu sporů o město projevuje v předpokladu souhlasu, který nebere v úvahu nepoměr moci mezi aktéry. Pro nastavování pravidel komplexních debat o městském prostoru se musí vzít do úvahy to, že i když budou tato pravidla prezentovaná jako univerzální, ve skutečnosti univerzální nejsou. Křehká nejistá realita městského vývoje tak bude upevňovaná těmi, kdo mají větší moc, a ti, kdo se snaží nastavovat radikální testy nabourávající podstatu řádu (např. nabourávání dominance vlastnického práva obsazením, tedy apel na užitnou hodnotu městského prostoru), budou z této debaty vyloučeni jako barbaři. Vráťím se zpět k Boltanskému, který tvrdí, že realita bez radikální kritiky je totální realitou. A tak i neoliberální realita může být totální, což nás vede k přehodnocení významu slova „totalita“. Radikální kritiky se ovšem nemůžeme jednoduše zbavit – a to nejen proto, že jsou a budou skupiny, které ji chtějí artikulovat, ale z podstaty reality samé, která právě pomocí této kritiky hledá, ztrácí a znovu nachází vlastní ontologické základy.

Seznam zdrojů

- Boltanski, Luc. *On Critique: A Sociology of Emancipation*. Přel. Gregory Elliot. Cambridge: Polity Press, 2011.
- Boltanski, Luc a Eve Chiapello. *The New Spirit of Capitalism*. Přel. Gregory Elliott. London: Verso, 2005.
- Boltanski, Luc a Laurent Thévenot. *On Justification: Economies of Worth*. Přel. Catherine Porter. Princeton: Princeton University Press, 2006.

²⁶ Joseph Grim Feinberg, „Občanské a Proletářské“, *Kontradikce Časopis pro kritické myšlení* 3, č. 1 (2019), s. 66.

- Feinberg, Joseph Grim. „Občanská Společnost“. *Kontradikce. Časopis pro kritické myšlení* 3, č. 1 (2019), s. 307–319.
- . „Občanské a Proletářské“. *Kontradikce Časopis pro kritické myšlení* 3, č. 1 (2019), s. 65–91.
- Horák, Martin. *Úspěch i zklamání: Demokracie a veřejná politika v Praze 1990–2000*. Přel. Michaela Pixová. Praha: Karolinum, 2014.
- Isin, Engin F. „Jak se stát politickým subjektem“. Přel. Marta Martinová. *Kontradikce. Časopis pro kritické myšlení* 3, č. 1 (2019), s. 159–168.
- Mouffe, Chantal. *The Democratic Paradox*. London: Verso, 2000.
- Pixová, Michaela. „The Empowering Potential of Reformist Urban Activism in Czech Cities“. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 29 (2018), č. 1, s. 670–682.
- Rancière, Jacques. „Ten Theses on Politics“. *Theory & Event* 5, č. 3 (2001), s. 1–16.
- Soja, Edward. *Postmodern Geographies*. London: Verso, 1989.
- Svoboda, Petr. „Nový stavební zákon: Predátor Životního Prostředí Přichází na Svět“, *Respekt*. 21.10.2019. <https://www.respekt.cz/respekt-pravo/novy-stavebni-zakon-predator-zivotniho-prostredi-prichazi-na-svet>.
- Svaz měst a obcí České republiky, „Alternativní Pravda Ministerstva pro Místní Rozvoj a Náš Uhel Pohledu na Desatero“. SMO ČR. 30.05.2022. <https://www.smocr.cz/cs/novinky/a/alternativni-pravda-ministerstva-pro-mistni-rozvoj-a-nas-uhel-pohledu-na-desatero>.